

Recenzja wystawy „Życie jako pieśń. Z teki profesora Adolfa Dygacza” oraz katalogu jej towarzyszącego

Krystyna Turek
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wystawa „Życie jako pieśń. Z teki profesora Adolfa Dygacza” zorganizowana w 2020 roku przez Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” jest częścią działań instytucji związanych z wieloletnią digitalizacją archiwum etnograficznego badacza, które zostało przekazane przez spadkobierców. Kuratorami wystawy oraz autorami towarzyszącego jej katalogu¹ są Krzysztof Bulla i Agata Krajewska.

Kompozycja wystawy wraz z przygotowanym katalogiem tworzy spójną w treści, rzeczową i logicznie rozplanowaną całość. Poświęcona jest materiałom archiwalnym zachowanym w tece folklorystycznej profesora Adolfa Dygacza, wybitnego znawcy tradycyjnej kultury muzycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego. W odrębnym fragmencie wystawy prezentuje sylwetkę uczonego, jego życie, działalność zawodową, pedagogiczną i społeczną, zwłaszcza rozległy obszar jego zainteresowań i rezultatów badawczych sfinalizowanych w wielu studiach i pracach naukowych, edycjach śpiewnikowych oraz szkicach popularnonaukowych². Głównym tematem

■ 1 K. Bulla, A. Krajewska, *Życie jako pieśń. Z teki profesora Adolfa Dygacza. Katalog wystawy*, Chorzów 2020.

2 Np. A. Dygacz, *Śląskie pieśni powstańcze 1919–1921*, Katowice 1958; idem, *Pieśni górnicze. Studium i materiały*, Katowice 1960; idem, *Z badań nad pieśnią ludową hutników polskich*, „Opolski Rocznik Muzealny” 1966, t. 2; idem, *Rzeka Odra w polskiej pieśni ludowej. Studium folklorystyczne*, Katowice 1966; idem, *Ludowe pieśni górnicze w Zagłębiu Dąbrowskim*, Katowice 1975; idem, *Pieśni ludowe miasta Katowic. Źródła i dokumentacja*, Katowice 1987; idem, *Śląskie pieśni ludowe. Wybór źródeł*

Fot. 1–4. Wystawa „Życie jako pieśń. Z teki profesora Adolfa Dygacza”

Fot. A. Kreis

poznawczym wystawy pozostaje obszerny zbiór pieśni ludowych, udokumentowanych przez Adolfa Dygacza podczas długoletniej pracy terenowej i naukowo-badawczej. Archiwalny zasób materiałów źródłowych ułożono w czytelne bloki tematyczne – tablice informacyjne, opracowane poprawnie i szczegółowo, z przykładami tekstów i melodii pieśni oraz planszami zabytkowych instrumentów ludowych i szklanych. Obszerną ekspozycję uzupełniono poglądowymi nagraniami muzycznymi i audiowizualnymi. Uczestnicy wystawy mają więc możliwość wyboru interesujących ich zagadnień, umiejscowionych w odrębnych tablicach tematycznych.

Na szczególną uwagę zasługuje kompetentnie przygotowany katalog wystawy, opracowany w kilku częściach, poprzedzonych wstępem,

i opracowanie, Katowice 1995; idem, *Pieśni powstańcze. Wybór źródeł i opracowanie*, Katowice 1997.

w którym uzasadniono tytuł wystawy oraz związku pieśni ludowej z całokształtem życia ludzkiego. Jego zaletą jest wyrazisty i komunikatywny styl wypowiedzi.

Początkowa część ekspozycji i (w skróconej formie) katalogu zawiera biografię Adolfa Dygacza, w której przedstawiono ród Dygaczów, wyjaśniono etymologię nazwiska, dołączając drzewo genealogiczne rodu. Opisano miejsce urodzenia folklorysty, dzieciństwo i atmosferę domu rodzinnego, jego edukację podstawową z podkreśleniem inspirujących poczynań nauczycieli, którzy rozbudzili w nim zainteresowanie rodzinnymi pieśniami ludowymi. Dalsze wiadomości dotyczą kolejnych etapów kształcenia Adolfa Dygacza w Lublińcu, Katowicach i w Warszawie oraz trudnego życia w czasie II wojny światowej i po jej zakończeniu, gdy podjął studia ekonomiczno-prawne, muzyczno-pedagogiczne i muzykologiczne.

W zwięzły sposób omówiono karierę naukową badacza, długoletnią działalność pisarską jako recenzenta wydarzeń artystycznych na Śląsku oraz współpracę z organizacjami i instytucjami kultury. Ważkie poznawczo treści zawarto w prezentacji publikacji książkowych Dygacza, studiów i opracowań pieśni górniczych i powstańczych, pieśni odrzańskich, swawolnych i religijnych, uzupełniając rozważania o liczne artykuły ogłaszane w czasopiśmie naukowych oraz codziennej prasie. Przedstawiono również działalność radiową i telewizyjną badacza, akcentując znaczenie cyklu telewizyjnego pt. „Z teki Adolfa Dygacza”, który popularyzował ludową twórczość muzyczną. Oceniony też został talent pedagogiczny profesora, który wypromował liczne grono teoretyków muzyki i nauczycieli, w tym czternastu doktorów, którzy z szacunkiem i uznaniem wspominali swojego Mistrza.

Szczegółowo opisano drogę naukową uczonego. Wspomniano o zaginionych rękopisach, o czynnym udziale w ogólnopolskiej Akcji Zbierania Folkloru Muzycznego, o całokształcie dokonań z wyróżnieniem ważnych osiągnięć badawczych dotyczących zagadnień komparatystyki oraz związków folkloru z twórczością literacką i kompozytorską. W tej części opracowania zdefiniowano ponadto pojęcie pieśni ludowej, omówiono zasady porządkowania kolekcji pieśniowych, ujawniono też pochodzenie pieśni ze zbiorów Dygacza, sposobów ich zapisywania oraz wypracowaną przez niego klasyfikację materiałów źródłowych. Przedstawione treści, z dołączoną mapą jego działalności terenowej, mają charakter wprowadzenia do szczegółowego opisu zapisów pieśniowych oraz ich naukowego oglądu.

Zasadniczy zrąb wystawy i opracowanego katalogu tworzy archiwalna kolekcja muzyczna Adolfa Dygacza. Prezentacją i rozważaniami objęto zgromadzony zasób pieśniowy, który uporządkowano zgodnie z przyjętymi w nauce zasadami klasyfikacji utworów ludowych. Wyodrębniono

samodzielną grupę pieśni zawodowych, zwłaszcza górniczych i hutniczych charakterystycznych dla regionu śląsko-zagłębiowskiego, które zajmowały szczególne miejsce w działalności naukowej folklorysty. W nawiązaniu do sporządzonej przez badacza klasyfikacji i systematyki pieśni górniczych i hutniczych omówiono typowe przykłady utworów związanych z tymi zawodami oraz ich specyfiką. Cytowane teksty akcentują społeczną rangę zawodu, mówią o pracowitości i wytrwałości w pracy, o codziennych trudach, życiu rodzinnym i towarzyskim, w wielu strofach o realiach zawodu i narzędziach pracy, także o sytuacji bytowej i kulturze obyczajowej. Przedstawiono również utwory związane z innymi zawodami, na przykład profesjami typowymi dla folkloru muzycznego Nadodrza czy przykłady pieśni rzemieślniczych.

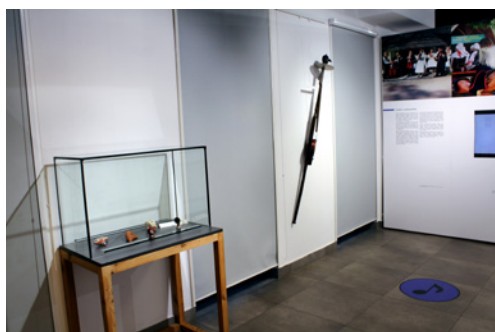
Wiele uwagi poświęcono charakterystyce pieśni powszechnych, ze szczególnym wyróżnieniem historycznych i rewolucyjnych. Przedstawiono i omówiono repertuar powiązany z wydarzeniami okresu powstań i plebiscytu na Śląsku, repertuar pieśni zróżnicowany tematycznie i gatunkowo, często nacechowany krytyką ówczesnej rzeczywistości oraz akcentami bojowymi i patriotycznymi. W prezentacji uwzględniono bardzo ciekawy materiał źródłowy dokumentujący czas II wojny światowej, o tematyce zbrojnej, agitacyjnej i więziennej, ilustrujący w realistyczny sposób obraz okupacji hitlerowskiej, ze wskazaniem katowickiej pieśni z okresu kampanii wrześniowej, jak również twórczą adaptację melodii kołędowych do aktualnych wydarzeń dziejowych.

Z grupy pieśni historycznych wybrano przykłady tekstów o nośnym wydźwięku społecznym, znane wśród górników i hutników oraz w środowisku wiejskim, z dominującym tematem bezrobocia, nędznego życia wielu rodzin, niskiego wynagrodzenia za pracę oraz wyzysku pracowników.

W odrębnej części opracowania omówiono zespół pieśni rodzinnych, podejmujących tematykę współżycia rodzinnego, małżeńskiego i obyczajowego, przywołano również kilka pięknych kołysanek, piosenek i zabaw dzieci.

Szczegółowej charakterystyce poddano dział liryki miłosnej, z dominującymi wątkami miłosnymi i zalotnymi w pieśniach górniczych i hutniczych. Przykładowe teksty odzwierciedlają relacje młodych ludzi, gamę ich wzajemnych uczuć, wyznań i trosk, jakże odmiennych w tonie – jak podkreślił Adolf Dygacz – bo mniej żywołowych i powściągliwych w wyrazie niż w ujęciach znanych twórczości chłopskiej³. Wiele cytowanych strof

■ 3 Por. A. Dygacz, *Ludowe pieśni górnicze...*, Katowice 1975, s. 67; idem, *Z badań nad pieśnią...*, s. 290.

Fot. 1–4. Wystawa „Życie jako pieśń. Z teki profesora Adolfa Dygacza”

Fot. A. Kreis

pieśniowych wskazuje, że historie miłosne łączą się często z wątkami pracy, ze stylem życia robotników, z rangą ich zawodu. Wyraźnie mówią o tym popularne ujęcia z motywem wyboru męża. Cenne poznawczo pozostają refleksje skupione wokół pieśni frywolnych i żartobliwych. Utrwalone przez Dygacza przekazy uzupełniają wiedzę o twórczej inwencji wykonawców ludowych, którzy dość często sięgali do humoru sytuacyjnego, do znanych im relacji rodzinnych, do tematów damsko-męskich, jak też dosadnej ironii i kąśliwej satyry. Wiedzę o tradycyjnym repertuarze ludowym dopełniają przykłady pieśni pijackich, dziadowskich, więziennych i refleksyjnych. Część z nich to unikatowe zapisy w kolekcji folklorysty, aby przypomnieć o katowickiej gilotynie w pieśni *Katowskie więzienie*, czy też utwory pełne zadumy nad życiem ludzkim, nad przyrodą i światem, nad pięknem krajobrazu lokalnego, zachowane w folklorze odrzańskim.

Ważny fragment obszernej wystawy i przygotowanego katalogu stanowią pieśni obrzędowe cyklu dorocznego i rodzinnego. W omówieniu tej grupy utworów

przywołano dawne teksty marzankowe oraz pieśni goikowe i sobótkowe z odpowiednim komentarzem. Podobnie uczyniono, odnosząc się do pieśni dożynkowych, do tradycyjnego kołędowania i życzeń składanych w okresie świąt Bożego Narodzenia, do ludowych przedstawień (z zachowaną w archiwum Dygacza szopką hutniczą) oraz szczątkowych już form celebrowania ostatnich dni karnawału.

Analizie poddano również zespół obrzędowych pieśni rodzinnych, związanych z przebiegiem wesela (z uwagą o zachowanym w materiałach archiwalnych hutniczym obrzędzie weselnym), także z kresem ludzkiego życia, nie zapominając o chwilach radosnych, łączących się z narodzinami dziecka, jak w unikatowym zapisie pieśni *Radośnik*, na powitanie syna narodzonego w rodzinie hutnika. Kilka uwag poświęcono obrzędowym pieśniom górniczym i hutniczym, które upamiętniają patronów tych zawodów: św. Barbarę i św. Floriana oraz ich doroczne święta.

Zasób treściowy omawianej wystawy wzbogacają tematyczne „Ciekawostki”. Zawierają one następujące informacje: o tańcach górniczych i hutniczych z przykładowymi pieśniami, o instrumentach ludowych oraz instrumentarium hutników szkła, o związkach literatury z folklorem hutniczym (poemat Walentego Roździeńskiego), o wybranych wątkach pieśniowych (*Karolinka*, kołysanka powstańcza *Kajze mi sie podziół mój synocek miły* oraz pieśń *Do bytomskich strzelców*), także o folklorze górników naftowych i powiązaniach folkloru wokalnego z twórczością literacką. Całość szaty wizualnej dopełniają wiadomości o aranżacjach wielu utworów ludowych i współczesnym wykonawstwie tradycyjnych pieśni śląskich, które wsparto przykładowymi nagraniami.

W konkluzji pragnę podkreślić, iż zarówno kompozycja wystawy, jak i estetyczny wystrój całości, wraz z kompetentnie opracowanym katalogiem, zasługują na pozytywną ocenę. Wystawa spełnia bowiem doniosły cel dokumentacyjny, poznawczy, dydaktyczno-wychowawczy i społeczny. Prezentuje archiwalny materiał pieśniowy pochodzący z teki folklorystycznej Adolfa Dygacza, który utrwalony został zapisami tekstów i melodii pochodzących z żywej tradycji, a więc utworów udokumentowanych podczas prowadzonych przezeń eksploracji terenowych. Udostępnione źródła ukazują główne kierunki badań uczonego. Poznajemy więc rozległy obszar jego zainteresowań oraz sukcesywnie podejmowane tropy badawcze, finalizowane wydawnictwami źródłowymi, studiami analitycznymi i interpretacyjnymi, które potwierdzają bogactwo form dawnej kultury ludowej, społecznej i obyczajowej, słownej i muzycznej terenu Górnego Śląska oraz Zagłębia Dąbrowskiego. Opracowany dla potrzeb wystawy zasób pieśniowy rozplanowany został czytelnie i prawidłowo, zgodnie z przyjętymi

w folklorystyce polskiej zasadami porządkowania i klasyfikacji utworów ludowych. Materiały źródłowe opatrzone zwięzłym wykładem, objaśniającym charakter i tematykę poszczególnych grup pieśniowych, ich znaczenie, sprawowane funkcje, zachowane wartości i przesłania.

Przedstawiona kolekcja jest cennym źródłem wiedzy o ludowej kulturze muzycznej, zwłaszcza twórczości wokalne, kulturze społecznej i obyczajowej różnych środowisk i grup zawodowych Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego. Urozmaicona dokumentalnymi zdjęciami, filmem przybliżającym osobowość i działalność badacza, licznymi przykładami rękopisów i maszynopisów pieśni ludowych pochodzących z archiwum Adolfa Dygacza oraz nagraniami muzycznymi i audiowizualnymi ma nie tylko wartość emocjonalną, ale przede wszystkim poznawczą, wywołującą w odbiorcach świadomość rodzimej tradycji kulturowej.

Z wielkim uznaniem należy przyjąć fakt zorganizowania przez Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” wystawy „Życie jako pieśń. Z teki profesora Adolfa Dygacza”, poświęconej spuściźnie naukowej tego wybitnego przedstawiciela etnomuzykologii i folklorystyki śląskiej. Dzięki wysiłkowi pracowników tego ośrodka muzealnego bardzo cenne i zabytkowe już dzisiaj pieśni ludowe, potwierdzające inwencję i twórczy dorobek naszych przodków, nie uległy zapomnieniu.

Podjęte przedsięwzięcie organizacyjne, wystawiennicze i naukowe ma rangę szczególnie ważkiego dokumentu, jest bowiem pionierskim, odkrywczym i doniosłym wydarzeniem, które wyraźnie i trwale wpisuje się w krajobraz współczesnej kultury Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego.

Summary

Review of the Exhibition “Life as Song. From the Portfolio of Professor Adolf Dygacz” and Accompanying it Catalog

The exhibition “Life as Song. From the Portfolio of Professor Adolf Dygacz” was organized by the Museum “Upper Silesian Ethnographic Park in Chorzów” in 2020. The curators of the exhibition and the authors of the accompanying it catalog are Krzysztof Bulla and Agata Krajewska.

The composition of the exhibition together with the prepared catalog form a coherent in the terms of its content, factual and logically planned whole. The exhibition is devoted to archival materials preserved in the folklore portfolio of

Professor Adolf Dygacz, an outstanding expert in the traditional musical culture of Upper Silesia and the Dąbrowa Basin. In a separate part, the exhibition presents the scientist, his life, professional, pedagogical and social activity, especially the extensive area of his interests and research results collected in many studies and scientific works, songbook editions and popular science study sketches. The main subject of the exhibition is an extensive collection of folk songs, documented by Adolf Dygacz during many years of his field work and research. The archival resource of source materials was arranged into clear thematic blocks – information boards, correctly and precisely prepared, with examples of texts and song melodies, and boards of antique folk and glass instruments. The extensive exhibition has been complemented with illustrative music and audiovisual recordings. Therefore, the participants of the exhibition have the opportunity to choose only elements of their interest, which are placed in separate thematic boards.

The organizational, exhibition and scientific project undertaken has the rank of a particularly important document, as it is a pioneering, revealing and momentous event that clearly and permanently fits into the landscape of contemporary culture of Upper Silesia and the Dąbrowa Basin.